

УДК 398.2+82-34:82-312.9]:82-1/-9.09

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2026-217-33>

НАРОДНА КАЗКА, ЛІТЕРАТУРНА КАЗКА І ФЕНТЕЗІ ЯК СПОРІДНЕНІ ЖАНРИ

FOLK TALE, LITERARY FAIRY TALE, AND FANTASY AS RELATED GENRES

Павлюк А. Б.,

orcid.org/0000-0002-6037-4819

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри практики англійської мови

Волинського національного університету імені Лесі Українки

У статті розглянуто проблему спорідненості жанрів народної казки, літературної казки та фентезі в контексті їхнього історичного розвитку й поетикальних особливостей. Визначено їхні спільні риси, художні функції та відмінності у структурі, поетиці та світоглядних засадах. Метою дослідження є виявлення спільних рис між цими жанрами, а також з'ясування еволюції казкового мислення від фольклорної традиції до сучасних форм фантастичної літератури. Зазначено, що народна казка є одним із найдавніших жанрів усної народної творчості, який сформував базові моделі сюжетів, образів і мотивів, що згодом стали основою для розвитку літературної казки та жанру фентезі.

У науковій розвідці проаналізовано особливості народної казки, її колективне авторство, формульну композицію, архетипність персонажів, простоту сюжетної структури та використання традиційних мовних формул. У статті підкреслено, що літературна казка, на відміну від фольклорної, має визначене авторство і відзначається індивідуальною художньою манерою. Вона характеризується більш розвинутою системою персонажів, ширшим тематичним діапазоном та поєднанням фантастичних елементів із відображенням реалій суспільного життя. Окрема увага була приділена розвитку англійської літературної казки від її початків у ХІХ столітті та її внеску у формування жанрових моделей сучасного фентезі.

Досліджено генетичний зв'язок літературної казки з жанром фентезі, який виник у ХХ столітті та набув поширення в сучасній культурі. Підкреслено, що фентезі розвиває традиції казки й міфу, проте відзначається створенням вигаданих світів із власними законами, історією та системою персонажів. Спільними рисами досліджуваних жанрів є наявність архетипних образів, мотивів подорожі й випробування героя, боротьби добра і зла, використання магічних предметів і надприродних істот.

Зроблено висновок, що народна казка, літературна казка та фентезі утворюють єдину еволюційну лінію розвитку казкового світобачення: від колективної усної традиції до індивідуальної авторської творчості та складних художніх всесвітів сучасної літератури.

Ключові слова: народна казка, літературна казка, фентезі, жанр, архетип, міф, сюжет, персонаж.

This article examines the relationship between the genres of the folk tale, the literary fairy tale, and fantasy in the context of their historical development and poetic characteristics. It identifies their common features, artistic functions, and differences in structure, poetics, and worldview. The study aims to identify common features across these genres and trace the evolution of fairy-tale thinking from folklore to contemporary fantasy literature. It is noted that the folk fairy tale is one of the oldest genres of oral folk art, providing basic plot models, images, and motifs that later served as the foundation for the development of the literary fairy tale and the fantasy genre.

The study analyzes the characteristics of the folk tale, its collective authorship, formulaic composition, the archetypal nature of its characters, the simplicity of its plot structure, and the use of traditional linguistic formulas. The article emphasizes that the literary fairy tale, unlike the folk tale, has a specific author and is distinguished by an individual artistic style. It is characterized by a more developed system of characters, a broader thematic range,

and a combination of fantastical elements and reflections of social realities. Particular attention was paid to the development of the English literary fairy tale from its beginnings in the 19th century and its contribution to the formation of genre models in modern fantasy.

This study examines the genetic connection between the literary fairy tale and the fantasy genre, which emerged in the 20th century and has become widespread in contemporary culture. It emphasizes that fantasy builds upon the traditions of fairy tales and myths, yet is distinguished by the creation of fictional worlds with their own laws, history, and cast of characters. Common features of the genres under study include archetypal images, motifs from the hero's journey and trials, the struggle between good and evil, and the use of magical objects and supernatural beings.

It is concluded that the folk fairy tale, the literary fairy tale, and fantasy form a single evolutionary line of development of the fairy-tale worldview: from collective oral tradition to individual authorial creativity and the complex artistic universes of contemporary literature.

Key words: folk tale, literary tale, fantasy, genre, archetype, myth, plot, character.

Постановка проблеми. У сучасній філології та літературознавстві значна кількість наукових праць присвячена дослідженню таких явищ, як народна і літературна казка. Проте питання співвідношення народної казки, літературної казки та фентезі залишається недостатньо дослідженим, оскільки ці жанри або ж розглядаються окремо, або ж частково зіставляються між собою з метою пошуку відмінних рис.

Дискусійним є питання трансформації фольклорних мотивів в рамках авторської творчості та їх розвитку у жанрі фентезі, що і зумовлює актуальність дослідження, оскільки в сучасній культурі відбувається переосмислення традиційних казкових структур.

Таким чином, постає необхідність системного аналізу специфіки народної казки, літературної казки та фентезі, а також виявлення їхніх спільних рис. Це дозволить простежити еволюцію художнього моделювання уявного світу в літературі – від фольклорної традиції до сучасних авторських фантастичних універсумів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Англійська казкова традиція містить багату спадщину літературних образів, гумору, незвичайних пригод, чарівних подій, в яких автори розкривають такі цінності, як істина, добро, справедливість, мужність, краса.

Дослідження казки має багатолітню традицію у вітчизняній та зарубіжній науці. Починаючи з ХІХ століття, казка перебуває у фокусі наукових розвідок, а протягом ХХ–ХХІ століть увага до вивчення текстів казки стрімко зростає як з психологічних, філософських, когнітивних і культурологічних позицій, так і з літературознавчих та лінгвістичних. Так, А. М. Кучера, досліджуючи застосування методів структуралізму та складного цілого для аналізу архітекtonіки англійської авторської казки, дійшла висновку, що казки кінця ХІХ та ХХ століття характеризуються особливою жанровою ускладненістю, поліфункціональними зв'язками з народною та світовою культурами [1]. О. В. Горбонос прослідковувала еволюцію літературної казки від появи художнього переказу народно-казкового сюжету, літературної казки за фольклорними мотивами до авторської казки [2]. В. В. Кизилова вивчала розмежування народної та літературної казки, а також типологічні зв'язки казки з іншими фантастичними жанрами [3].

Мета дослідження полягає у виявленні спільних рис між жанрами народної та літературної казок, а також жанром фентезі для з'ясування еволюції казкового мислення від фольклорної традиції до сучасних форм фантастичної літератури.

Виклад основного матеріалу. У літературній скарбниці будь-якої нації найкolorитніші образи належать народній творчості. Народні казки часто розглядаються у зв'язку з міфами, хоча міфи – це оповіді про богів, духів, героїв, про надприродні сили, предків і першоплюдей, які брали участь у створенні Землі і Всесвіту, взагалі їхніх як природних, так і людських складників [4, с. 386]. Стаючи казкою, міфи втрачали своїх міфічних героїв і їх замінювали звичайні люди.

У процесі літературного розвитку народна казка стала джерелом формування інших генетично споріднених жанрів – передусім літературної казки та фентезі. Їх зіставлення дозволяє

відстежити трансформацію художньої картини уявного світу в культурі: від фольклорної моделі через індивідуально-авторську до розгорнутого фентезійного універсуму сучасної культури.

Джерелом британської народної казки є кельтська міфологія, яка багата чарівними легендами і переказами про Богів та Богинь, друїдів, магів, чаклунів, міфічних істот і демонів, вождів, героїв, мудреців і мандрівників кельтів, і з якої походять сюжетні мотиви, образність і фантастичні елементи британських народних казок, оскільки неможливо вивчити культуру народу, залишивши без уваги запас мудрості, сюжетів і поетичних засобів його фольклорних джерел. Фольклорний рух у Великій Британії досяг значного піднесення у 1878 році, коли було засновано Фольклорне товариство (The Folklore Society) – наукова організація з вивчення народної культури. Члени цього товариства розглядали фольклор як підґрунтя для творчої, зокрема літературної, уяви та як ілюстрації людської поведінки, які з незначним доопрацюванням були б привабливими для дітей [5, р. 3].

Аналіз науково-критичної літератури показав, що на сучасному етапі існує значний корпус досліджень, присвячених жанру казки. Так, на думку І. Л. Миркович, мова народних казок має свої лінгвістичні особливості, а саме:

1) усталені ініціальні (*Once upon a time there lived..., Long, long ago there was..., There was once a man...*), медіальні (*As the years went on, At last at the appointed day*) й фінальні (*They all lived happily all the rest of their days, They lived and loved and laughed happily together for more years than I can remember*) формули;

2) традиційні мовленнєві формули (*Fee, fi, fo, fum! I smell the blood of an Englishman!* – вигуки негативного персонажу);

3) використання прислів'їв, приказок і загадок, побудованих на метафорах, метоніміях і гіперболах (*Time is a great healer; A land flowing with milk and honey; What has an eye, but cannot see?*) та ін. [6, с. 87-88]. Народній казці притаманні стійкі сюжетні формули, а саме боротьба добра і зла (наприклад, *Jack and the Beanstalk*, де Джек символізує добро, захищає себе і свою матір, а велетень – жорстокий егоїст – символ зла), чарівна підтримка фей (*The Fairy Midwife*, в якій повитуха феї просять допомогти при народженні дитини і за допомогу нагороджують її золотом) та інших добрих казкових героїв, а також архетипних образів (героїв і антагоністів, помічників і чарівних предметів). До того ж народні казки характеризуються невеликим розміром тексту, простотою сюжету і багаторазовим повторенням епізоду (3, 7, 9, і т.д. разів), наприклад: *The Three Little Pigs, The Five Little Pigs, The Seven Ravens, The King of the Cats* (в якій йдеться про дев'ять життів котів).

Дослідження жанру казки здійснювалося в межах різних наукових шкіл, підходи яких характеризуються значною методологічною різноманітністю. Зокрема, представники ритуально-міфологічної школи – Якоб і Вільгельм Грімм, Генріх Гюбш, Джеймс Джордж Фрезер – зосереджували увагу на дослідженні зв'язку казки з міфологічними уявленнями та ритуальними практиками. У межах формально-структуралістського підходу казка розглядається як елемент міфологічної системи, що формується на різних етапах суспільного розвитку та відображає різні аспекти соціальної реальності (Альгірдас Жюльєн Греймас, Клод Бремон, Алан Дандес). У межах фрейдівської традиції казка інтерпретується як продукт психічної діяльності людини, зокрема як вияв фантазій, породжених дією несвідомого (Франц Ріклін, Геза Рогайм, Отто Ранк). Натомість юнгіанський напрям у дослідженні казки ґрунтується на аналізі проявів психічного життя людини та трактує цей жанр як результат дії колективного несвідомого, що репрезентує архетипні структури та глибинні моделі людського буття (Ганс фон Байт, Бруно Беттельгайм, Ганс Дікманн, Еріх Нойманн, Марія-Луїза фон Франц).

У «The Oxford Companion to Children's Literature» жанр народної казки характеризується як такий, у якому розповідається про події минулого, які були неможливі в реальному світі. Вона зазвичай оповідає про чарівні або надприродні явища, хоча поява надприродних істот не завжди є її обов'язковою ознакою; часто головними героями виступають звичайні люди [7, р. 177].

Літературна казка отримала значно менше наукового висвітлення порівняно зі своїм фольклорним джерелом. Перші спроби дослідження творів цього жанру були здійснені ще у XIX столітті і мали переважно описовий характер. Аналітичні роботи з'являються лише у XX столітті і здебільшого стосуються казкової творчості окремих письменників.

Не можна не погодитися, що літературна казка – явище оригінальне, самобутнє та унікальне у світовій літературній традиції в цілому та у Великій Британії зокрема. Досліджуючи різницю між літературною та народною казкою й визначаючи їхні спільні риси в межах нашої наукової проблематики, ми зосереджуємо лінгвістичний аналіз на специфіці літературної казки. На відміну від фольклорної, вона не є продуктом колективної творчості певного народу, а має конкретного автора – індивідуальну творчу особистість, яка послуговується власною лексикою, системою художніх засобів і уявою. Саме тому літературна казка набуває індивідуалізованих рис, а її визначальною відмінністю від міфу та народної казки постає категорія авторства. Звісно, вона спирається на традиції народної казки, є авторським переосмисленням фольклорних мотивів, але реалізує їх у межах власного світобачення.

У сучасній науці інтерес дослідників до казкового жанру постійно зростає. Від часу свого виникнення і до сучасності жанрова структура літературної казки перебуває у стані постійної еволюції. Це зумовлено особливостями її функціонування та видозмінами у різних, відмінних між собою, вимірах естетичної свідомості конкретних історичних періодів.

Жанр літературної казки зароджується і досягає зрілості у XIX столітті. Англійська література подарувала світові значну кількість видатних письменників цього жанру (Чарльз Дікенс, Льюїс Керролл, Редьярд Кіплінг, Беатрікс Поттер, Оскар Уайльд, Джеймс Метью Баррі, Г'ю Лофтінг, Дональд Біссет, та ін.). Г. П. Сабат визначає літературну казку як фантастичний твір авторської художньої творчості, нерозривно пов'язаний із реальністю життя, що відображає суть епохи, всотує ідейно-політичні, літературно-естетичні тенденції часу, впливається в літературні течії і напрямки, має схильність до інновацій, консолідації з іншими жанрами й утвореннями гетерогенних мистецьких явищ, які тісно пов'язані зі світоглядом письменника, або ж як мистецький твір, сюжетно-структура якого побудована за специфічними традиційними законами фольклорної казки, його особливий стиль, трансформуючи народну традицію, впливається у новітньо-авторський гносеологічний субстрат [8, с. 8].

Можна навести ще багато визначень жанру літературної казки, але жодне з них не зможе вичерпно охарактеризувати його, оскільки жанр динамічно розвивається і перебуває в тісному взаємозв'язку з авторською неповторною індивідуальністю [9, с. 69].

Сюжетна різноманітність британської літературної казки також вважається однією з ключових відмінностей від народної казки, оскільки вона не обмежена лише фольклорними джерелами, а може навіть мати соціальний підтекст, а ідейно-тематичний рівень літературної казки стає більш продуманим, оскільки вона ставить перед собою більш визначені завдання, ніж народна казка.

Система образів у літературній казці значно складніша, ніж у народній, і це пояснюється збільшенням кількості персонажів, індивідуалізацією головних і другорядних героїв, що призводить до появи їх портретних і психологічних характеристик. Автори мотивують вчинки своїх героїв, коли вони порушують сталість їх функцій у казці, переводячи їх з категорії позитивних у категорію негативних або навпаки. Вони додають у казку побутові деталі, опис природи та почуття людей. Отже, порушується одна із ознак народної казки – спрямованість до минулого. Це ж стосується і фіналу казки. Оскільки вона створена для дітей, то розв'язка має бути щасливою, що є в народних казках та у більшості авторських, проте це відбувається не завжди. До прикладу, більшість казок Оскара Уайльда має сумний фінал.

Наприклад: *So they pulled down the statue of the Happy Prince. «As he is no longer beautiful he is no longer useful,» said the Art Professor at the University.*

Then they melted the statue in a furnace, and the Mayor held a meeting of the Corporation to decide what was to be done with the metal. «We must have another statue, of course,» he said, «and it shall be a statue of myself.» [10]

At last, he lost his way, and wandered off on the moor, which was a very dangerous place, as it was full of deep holes, and there poor little Hans was drowned. His body was found the next day by some goatherds, floating in a great pool of water, and was brought back by them to the cottage. [11]

Літературна казка впливає й на мовний рівень, адже має більший обсяг і спонукає читача уважніше вдумуватися в значення слів. Вона стає різноманітною, ніж народна, і набуває, за словами І. С. Чернявської, «не казкову» лексику [12].

Питання про співвідношення літературної казки і фентезі стало актуальним наприкінці 1980-х років. Це пов'язано з популярністю романів Дж. Р. Р. Толкієна, який вважається засновником цього жанру. Автор переосмислив європейську міфологію і створив на її основі індивідуально-авторський міф про Середзем'я – вигаданий світ, який має власні закони і внутрішню логіку, представлений в романі *The Lord of the Rings*. Отже, фентезі є порівняно молодим жанром, який виник у XX столітті як продовження розвитку міфологічних і казкових традицій.

Відтак варто звернутися й до праці Цветана Тодорова (болгарського та французького науковця), який у праці *The Fantastic: A Structural Approach to a Literary Genre* дає трактування фантастичного в літературі і як воно відрізняється від простої фантазії або казки і вважає, що фантастичне – це стан невизначеності між реальним і надприродним, який переживають і герой, і читач [13].

Заслуговує на увагу дослідження Фари Мендлсон, британської літературознавиці, яка спеціалізується на науковій фантастиці та фентезі, і відома своїми працями *Rhetorics of Fantasy* та *Children's Fantasy Literature*. Використовуючи майже двісті прикладів сучасної фантастики, авторка застосовує цю систему для дослідження того, як письменники-фантасти створюють свої фантастичні світи. Мендлсон виділяє чотири категорії фантастики, які виникають із взаємовідносин головного героя з фантастичним світом, а саме:

- 1) портал-квест (герой переходить із реального світу у фантастичний),
- 2) імерсивна (читач відразу потрапляє всередину фантастичного світу, де магія є нормальною частиною життя),
- 3) інтрузія (надприродне вторгається у реальний світ),
- 4) лімінальна (магічне ледве помітне або сумнівне) [14].

Дослідники жанру фентезі підкреслюють його генетичний зв'язок з міфом і народною казкою. Проте відсутність чітких критеріїв розмежування фентезі й літературної казки визначає актуальність їх вивчення та робить цю проблему предметом наукових дискусій. Про спільні риси літературної казки і фентезі можна говорити на рівні створення образів персонажів. Образи героїв літературної казки наділені кількома якостями, які постійно проявляються протягом твору та визначають розвиток сюжету. Герої фентезі також з'являються як схематичне втілення певних якостей людського характеру або типів поведінки і протягом твору, як і в літературній казці, багаторазово підтверджуються під час розвитку сюжету. І ці спільні риси літературної казки і фентезі мають спільне джерело – народну казку.

Нижченаведена таблиця дозволить відобразити результати проведеного дослідження схематично (див. табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльна характеристика народної казки, літературної казки та фентезі

Ознаки	Народна казка	Літературна казка	Фентезі
Авторство	колективне	індивідуальний автор	індивідуальний автор
Світ	умовний, позачасовий	поєднання реального і фантастичного	Вигаданий
Сюжет	простий, формульний	складніший	розгорнутий
Персонажі	архетипні	психологічно індивідуалізовані	складні багаторівневі

Отже, народна казка, літературна казка і фентезі мають низку спільних рис, оскільки вони відображають світ через символи та архетипи; надприродні істоти, магічні предмети та чудесні події; героїчний наратив, який має мотиви подорожі, випробування, перемоги добра над злом і відновлення гармонії.

Висновки. Результати дослідження дозволяють зробити висновок, що жанри народної казки, літературної казки та фентезі мають єдину лінію розвитку казкового світосприйняття в культурі – від усної традиції до авторської творчості та сучасних фантастичних всесвітів. Їхня спорідненість заснована на спільному корені – потребі людини осмислювати реальність через чудесне, міфологічне, символічне.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кучера А. М. Застосування методів структуралізму та складного цілого для аналізу архітекtonіки англomовної авторської казки. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 9. Сучасні тенденції розвитку мов. Вип. 11. 2014. С. 121–126.
2. Горбонос О. Літературна казка: сучасний теоретичний аспект. Література. Фольклор. Проблеми поетики: наукове видання, присвячене дослідженню творчої спадщини Л. Ф. Дунаєвської. МОН: Київ. нац. унів. імені Тараса Шевченка. Київ : ВПЦ «Київський університет». 2013. Вип. 38. С. 54–59.
3. Кизилова В. В. Художня специфіка української прози для дітей та юнацтва другої половини ХХ століття: монографія. Луганськ : Видавництво ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 400 с.
4. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук та ін. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
5. Crossley-Holland, Kevin (ed.). *Folk-tales of the British Isles*. New York : Pantheon Books, 1988. 393 p.
6. Миркович І. Л. Англomовний казковий дискурс у контексті лінгвокультури. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2017. № 31. Том 2. С. 86–89.
7. Hahn, D. (Ed.). *The Oxford companion to children's literature*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press, 2015. 663 p.
8. Сабат Г. П. Казки Івана Франка як естетико-поетикальна система. Автореф. дис. ... док. філол. наук. Київ, 2009. 40 с.
9. Кизилова В. В. Художня специфіка української прози для дітей та юнацтва другої половини ХХ століття: монографія. Держ. заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Луганськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2013. 400 с.
10. Oscar Wilde. *The Happy Prince*. <https://www.wilde-online.info/the-happy-prince-page6.html>
11. Oscar Wilde. *The Devoted Friend*. <https://www.wilde-online.info/the-devoted-friend-page7.html>
12. Чернявська І. С. Деякі особливості сучасної літературної казки. *Проблеми дитячої літератури*, 1979. С. 3–201.
13. A Brief Overview of Tzvetan Todorov's Theory of the Fantastic. 2026. <https://hub.edubirdie.com/examples/a-brief-overview-of-tzvetan-todorovs-theory-of-the-fantastic/>
14. Mendlesohn F. *Rhetorics of fantasy*. 2008. https://books.google.com.ua/books?hl=en&lr=&id=RZgIkR_0Q54C&oi=fnd&pg=PR11&ots=Mm0ldw_4-i&sig=9NMc_RrboKPMWVloUwBOJErvZwM&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false

Дата першого надходження статті до видання: 25.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026